

**ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKACISI OLIY VA ЎRTA MAHSUS TABLIM
VAZIRLIGI
MINISTERTVO VYSHEGO I SREDNEGO SPEЦИАЛЬНОГО
OBRAZOVANIYA RESPUBLIKI UZBEKISTAN**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА
МЕНЕЖМЕНТ ВА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ АҲАМИЯТИ**

халқаро илмий-амалий конференцияси маъруза тезислари тўплами

**Ўзбекистон, Тошкент ш.,
2020 йил 20 май**

- янги маҳсулот турларини жорий этиш ва техникавий қайта қуроллантириш билан боғлиқ психологик муаммолар.

Трикотаж-тикувчилик корхоналарида инновацион жараёнларни бошқариш тизимини такомиллаштиришда маҳсулот-инновациялари салмоғини камайтириш, ҳамда технологик инновациялар салмоғини ошириш мақсадга мувофиқ, чунки инновацион-инвестицияларни тармоқ корхоналарига жалб этиш, тармоқнинг инвестицион жозибадорлигини ошириш орқали биз корхонада такомиллашган, хомашё сарфини қисқартиришга, маҳсулот сифатини оширишга имкон берадиган янги маҳсулот турларини ишлаб чиқариш имкониятига эга бўламиз.

Айниқса, янги модификациядаги трикотаж тўқув машиналарида янги турдаги “енгиллаштирилган” тўқималарни, физик-механик хусусиятлари юқори бўлган, чўзилувчанлик, ҳаво ўтказиш, иссиқликни сақлаш каби хусусиятлари бўйича оптимал кўрсаткичларга эга бўлган трикотаж матоларини ишлаб чиқариш имкониятлари кенг. Бу эса, ўз навбатида янги рақобатбардош трикотаж-тикувчилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш имкониятларини кенгайтиради.

Умуман олганда, технологик жараёнлар билан боғлиқ инновациялар ҳажмининг ўсиши тармоқ корхоналари учун яхши оқибатларга олиб келади. Фикримизча, технологиянинг корхона фаолиятидаги аҳамиятини тавсифлаб берувчи ёндашувлар ҳам бор. Жумладан, японлар учун технологиянинг ўзи катта қийматга эга ҳисобланмайди, у бозор стратегияси фикрлашидан келиб чиққан ҳолда, мақсадга эришиш воситаси ҳисобланади. Шу боисдан ҳам, технологик инновацияларнинг ўсиш тенденцияси, бир томондан, янги маҳсулотларни жорий этишга йўналтирилган янгиликларни киритишни камайтириш тенденцияси билан бирга, маҳаллий иқтисодиётдаги ўзгаришлар билан белгиланадиган тармоқ корхоналари инновацион фаолиятининг устувор йўналишларини ифодалайди.

Албатта, инновацион фаолиятни таркибий қайта кўриб чиқишнинг зарурлиги ва оқибатлари тўғрисида янада тўғри ва аниқ хулосалар чиқариш учун ҳар бир аниқ корхонада чуқур таҳлил ишларини амалга ошириш, унинг ўзига хос томонларини ҳисобга олиш ҳамда шунинг асосида инновацион фаолиятнинг у ёки бу йўналишини танлаш бўйича хулоса чиқариш талаб қилинади.

*М. Юсупов, PhD, доцент,
М. Исмагуллаев, магистр,
ТДИУ*

ПАХТА ХОМАШЁСИ ЕТИШТИРИШ ВА ҚАЙТА ИШЛАШНИ КЛАСТЕР ЁНДАШУВИ АСОСИДА РИВОЖЛАНТИРИШ

Пахта мамлакатимизда бир неча асрлардан бери етиштириб келинаётган маҳсулот ҳисобланади. Унинг фойдали хусусиятлари, аҳамияти тўғрисида ҳаммамиз яхши биламиз. Мутахассисларнинг фикрича, “пахта техника

экинлари ичида энг кўп фойда берадиган универсал экиндр. Кўпчилик экинлардан олинадиган маҳсулот кишиларнинг турли хил истеъмолларини қондиргани ҳолда пахтадан ҳозирги кунда 200 хилдан ортиқ саноат маҳсулоти олинади¹²³.

Республикамизда пахта хомашёсини қайта ишлаш шу пайтга қадар “Ўзпахтасаноат” АЖга қарашли 13 та ҳудудий акциядорлик бирлашмалари таркибидаги 98 та пахта тозалаш корхоналари томонидан амалга ошириб келинган. Улар пахта етиштирувчи хўжаликлардан пахта хомашёсини қабул қилиб олиншини таъминлаш, пахта хомашёсини сақлаш, уларни сифатли қайта ишлаш асосида тола ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш, пахта толасини терминаллар орқали истеъмолчиларга жўнатиш, чигитнинг уруғлик фондини тайёрлаш ва пахта етиштирувчи хўжаликларга етказиб бериш каби вазифаларни амалга оширган.

Кейинги йилларда республикамиз пахтачилик соҳасида бозор тамойилларини жорий этиш, пахта хомашёси етиштиришга давлат буюртмасини бекор қилиш, пахта хомашёсини етиштирувчи фермер хўжаликлари ва пахтани қайта ишловчи корхоналарни кластерларга жалб этиш орқали тармоқда қўшилган қиймат занжирини ривожлантиришга асосланган бутунлай янги типдаги муносабатлар шаклланиб бормоқда. Бу ислохотларда пахта-тўқимачилик кластерларининг алоҳида ўрни бор.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги ПФ-5853-сонли фармони билан “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган Стратегияси”да қишлоқ хўжалиги бирлашмалари, фермер ва деҳқон хўжаликларининг қайта ишлаш саноати корхоналари (шу жумладан кластерлар) билан ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш вазифалари белгиланган.

Маълумотларга кўра “илмий жараёнга 20-асрнинг 80-йилларида М. Портер томонидан “кластер” атамаси иқтисодий категория сифатида киритилган. Унинг фикрича, кластер маълум соҳада фаолият юритаётган компания ва институтларнинг географик жиҳатдан тармоқлараро бирлашуви ҳисобланади¹²⁴.

Фикримизча, “агрокластер” қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, қайта ишлаш, сақлаш ва сотиш технологик тизимида ўзаро уюшган ҳолда фаолият олиб боровчи фермер ва деҳқон хўжаликлари, қайта ишлаш саноати корхоналари, сақлаш, логистика ва сотиш инфратузилмаларининг ягона мақсад йўлида бирлашган тузилмасини англатади.

Таъкидлаб ўтиш жоизки, бундай ихтисослашувда ишлаб чиқарувчилар бир-бирларига узвий боғланган бўлади, лекин бу уларнинг бир-бирига

¹²³ Муродова М.Ч. Агрокластерларни ташкил этишда жанубий корей тажрибасидан фойдаланишнинг йўналишлари // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” № 4, июль-август, 2019 й.

¹²⁴ Мирзиёев Ш.М. Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш – энг долзарб масала. 2020 йил 10 апрель. www.president.uz/uz/lists/view/3493.

қарамлигини билдирмайди. Аксинча, ишлаб чиқариш йўналишлари ва шерикларни танлашда тўлиқ мустақиллик таъминланади. Ҳар бир корхона бир-бирисиз фаолият кўрсата олмайдиган ишлаб чиқариш жараёнининг бир босқичи билан шуғулланади. Ишлаб чиқариш жараёни кўп сонли фирмалар ўртасида тақсимланиши ўзаро бир-бирини тўлдирувчи ишлаб чиқариш босқичларида юқори даражадаги ихтисослашувга эришишни таъминлайди.

Кластерларга жамланган корхоналарнинг рақобат курашидаги афзалликлари учта жиҳати билан муҳимдир:

- чуқур ихтисослашув;
- кооперацион ва ўзаро манфаатли ҳамкорлик;
- маҳсулот сифатини самарали назорат.

Пахтачилик тармоғида кластерларни жорий этиш ишлари дастлаб Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 декабрдаги “Тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини жадал ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5285-сонли фармони ҳамда унинг ижросини таъминлаш мақсадида қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 25 январдаги “Пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришини ташкил этишнинг замонавий шакллари жорий этиш чоратадбирлари тўғрисида”ги 53-сонли ҳамда 2018 йил 31 мартдаги “Пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришлари ва кластерлари фаолиятини ташкил этиш бўйича қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги 253-сонли қарорлари билан бошланди. Мазкур қарорларга асосан:

- “пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришлари ва кластерлари ҳудудида жойлашган 16 та пахта тозалаш корхонаси ва 68 та пахта тайёрлаш пунктини хатловдан ўтказилиб, уларнинг бино ҳамда иншоотларини пахта-тўқимачилик кластерларига 5 йил муддатга бўлиб тўлаш шарти билан, ишлаб чиқаришни 2 йилдан ортиқ бўлмаган вақт давомида модернизациялаш шарти билан сотиш;

- пахта-тўқимачилик кластерлари томонидан ер, сув ва бошқа ресурслардан самарали ҳамда оқилона фойдаланиш, ҳосилдорликни ошириш ва етиштириладиган пахта хомашёсининг ўз вақтида йиғиб-териб олишда фермерларга кўмаклашиш;

- пахта хомашёси етиштиришни молиялаштиришга Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармаси маблағларидан имтиёзли 3 фоиз ставкасида кредитлар ажратиш;

- лизинг асосида қишлоқ хўжалиги техникаси харид қилиш, минерал ўғитлар, уруғлик, ёқилғи-мойлаш материаллари, ўсимликларни кимёвий ҳимоя қилиш воситалари ва бошқа материал ресурслар етказиб бериш бўйича фермер хўжаликлари учун назарда тутилган шартлар ҳамда тартибни пахта-тўқимачилик кластерларига ҳам татбиқ этиш;

- етиштирилган ва қайта ишланган маҳсулотларни тўғридан-тўғри шартномалар ва биржа савдолари орқали истеъмолчиларга мустақил сотиш каби бир қатор чора-тадбирлар белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 декабрдаги “Тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5285-сонли фармонида мувофиқ:

- 2020 йил ҳосилидан бошлаб, пахта хомашёсининг харид нархини белгилаш амалиётидан воз кечилади ва пахта хомашёсини етиштирувчилар (фермер хўжаликлари, пахта-тўқимачилик кластерлари, кооперациялар)га районлаштирилган ғўза навларини эркин жойлаштириш ҳуқуқи берилади;

- фермер хўжаликлари, пахта-тўқимачилик кластерлари, кооперациялар ва уруғчиликни ривожлантириш маркази таркибидаги элита уруғчилик хўжаликлари томонидан пахта хомашёси етиштириш харажатларини молиялаштириш учун тижорат банклари томонидан Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармаси маблағлари ҳисобидан 12 ой муддатгача етиштириладиган пахта хом ашёси умумий қийматининг 50 фоизигача бўлган миқдорда молиялаштирилганда йиллик 8 фоиз, 60 фоизигача бўлган миқдорда молиялаштирилганда йиллик 10 фоиз ставкадан (шундан банк маржаси 2 фоиз) ошмаган миқдорда кредитлар ажратилади.

Маълумотларга кўра, кластерлар қишлоқ хўжалигида инновацион ғоялар ва тежамкор технологияларни жорий қилиб, иқтисодий самарадорликни таъминланмоқда. Мисол учун, ўтган йили Қуйичирчиқ туманидаги “ТСТ кластер”, Дўстлик туманидаги “Сангзор текстиль” кластери пахтадан гектаридан ўртача 30-35 центнер хирмон кўтариб, ҳосилдорликни ундан олдинги йилгига нисбатан қарийб 2 баробарга оширган. Қўрғонтепа туманидаги “Хантекс” кластери томчилатиб суғориш жорий қилинган пахта майдонларида ўртача 70 центнергача ҳосил олган¹.

Таҳлилларнинг кўрсатишича бугунги кунда пахта-тўқимачилик кластерларини ривожлантириш борасида қуйидаги муаммолар мавжуд:

- айрим ҳудудларда кластерга фермерлар ихтиёрийлик асосида эмас, мажбуран аъзо қилинмоқда, яъни уларда кластерни танлаш имкони йўқ;

- кластерлар томонидан фермерларга етиштирилган пахта хомашёси учун пул ўтказиб бериш чўзилиб кетмоқда;

- кластерлар фермерларнинг хўжалик эркинлигини бир қадар чегаралаб қўймоқда.

Фикримизча, кластерларга аъзолик ва қайси кластерни танлаш масаласини фермер хўжалиги мустақил ҳал этиши, етиштириладиган бўлғуси ҳосил учун олдиндан “фьючерс шартномалари” тузиш орқали бўнак тўлаш (ҳосил қийматини 60 %ига) ва йил якунида охириги ҳисоб-китобни (қолган 40 %га) амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

¹²⁵ Мирзиёев Ш.М. Послание Президента Республики Узбекистан Олий Мажлису, от 24.12.2019г. URL: <https://president.uz/ru/lists/view/3324>